

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ
ЗАПОВІДНИК «ПЕРЕЯСЛАВ»**

ПЕРЕЯСЛАВІКА

Наукові записки

Збірник наукових статей

Випуск 6(8)

**Переяслав-Хмельницький
2012 р.**

УДК 94 (477.41) (08)
ББК 72 + 63.3 (4 Укр.)
П. 27

ПЕРЕЯСЛАВІКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав" / Збірник наукових статей. - Вип. 6(8). - 2012. - 336 с

Рецензенти: Скрипник Г.А. - академік Національної академії наук України
Легенький Ю.Г. - доктор історичних наук, професор.

Редакційна колегія: М.І. Сікорський - Герой України, почесний директор НІЕЗ "Переяслав"; П.О. Довгошия - генеральний директор НІЕЗ "Переяслав" (голова редколегії); Ю.В. Авраменко - завідувач відділом НІЕЗ "Переяслав"; Т.Г. Богуш - заслужений працівник культури України; Г.М. Бузян - заслужений працівник культури України; Л.О. Годліна - заслужений працівник культури України; Ю.В. Коптюх - заступник генерального директора з наукової роботи за суміщенням (відповідальний редактор); Л.М. Набок - провідний науковий співробітник НІЕЗ "Переяслав"; Н.Г. Ткаченко - завідувачка відділом НІЕЗ "Переяслав" (відповідальний секретар); О.М. Жам - завідувачка відділом НІЕЗ "Переяслав" (упорядник, відповідальна за випуск); С.М. Вовкодав - молодший науковий співробітник НІЕЗ "Переяслав" (верстка, дизайн).

**Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав"
(протокол № 8 від 18.02.2011 р.)**

Збірник вміщує статті, присвячені розгляду традиційно-побутової та духовної культури Середньої Наддніпрянщини від найдавніших часів до сьогодення. Висвітлюються проблеми археологічних, історико-етнографічних та етнографічно-мистецтвознавчих досліджень, вивчення етнографічних колекцій та музеєзнавчих розвідок.

У збірник увійшли доповіді та повідомлення II-ї науково-практичної етнографічної конференції "Середня Наддніпрянщина: матеріальна і духовна культура", яка проводилася 10-11 червня 2010 р. Розрахований на фахівців, науковців, аспірантів, студентів, та всіх кого цікавлять культурні надбання.

Зважаючи на свободу наукової творчості, редколегія бере до публікації й статті тих авторів, думки яких не в усьому поділяє.

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій. Передрук та відтворення опублікованих матеріалів будь-яким способом дозволяється лише

при посиланні на "ПЕРЕЯСЛАВІКА": Наукові записки НІЕЗ "Переяслав".

На першій сторінці обкладинки: двір гребінника Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. Фото Вовкодава С.М.

Національний історико-етнографічний
заповідник "Переяслав", 2012

НАРОДНІ ІГРИ 30-70 РР. ХХ СТ. ЖИТЕЛІВ С. ЛЕЦЬКИ.

В статті здійснено спробу опису та систематизації народних ігор поширених в с. Лецьки Переяслав-Хмельницького р-ну, протягом 30-70-х рр. ХХ ст. На підставі вивчення джерел вдалося виявити процес зникнення чи видозміни народних ігор з кінця ХІХ ст. по 70-і рр. ХХ ст.

Ключові слова: с Лецьки, діти, ігри, забавки.

На сучасному етапі наукового дослідження традиційної культури українського народу детального розгляду здебільшого зазнають питання, що стосуються, наприклад, пісенного фольклору, усної народної творчості, календарної або сімейно-побутової обрядовості тощо. Проте дослідниками і до сьогодні не розкрите одне, дуже важливе на нашу думку, питання. Мова йде про невід'ємну частину традиційної народної культури — дитячі ігри.

Дитячі ігри, розваги та забавки були не просто способом веселого проведення часу у дітей. Переважна частина поширених ігор несла значне смислове навантаження та мала практичне значення. У процесі гри дитина не лише розвивала фізичні та розумові здібності, а й поступово засвоювала найпростіші елементи трудової діяльності. Більшість ігор за своїм змістом повторюють конкретні дії та ситуації з життя дорослих. І проходячи по кілька разів одну й ту саму гру («життєву ситуацію»), дитина таким чином готувалася до дорослого життя. Е.Б. Тайлор поділяє цю думку й зазначає, що гра для дитини є хорошим уроком реального життя [17, с 5]. Зокрема, Т.О. Бернштам припускає, що ігри, які супроводжували календарну обрядовість, мали на меті відтворити стадії дозрівання чи дорослішання молоді, таким чином готуючи їх до дорослого життя [2, с 297-298].

Спираючись на вище викладені думки, можна стверджувати, що гра, поряд з такими обрядовими діями, як пострижини, посад хлопчика на коня, одягання йому пояса, одягання дівчинці запаски, є елементом ініціації дитини, який виступає у дещо спрощеній ритуальній формі. Основними функціями гри є: соціалізація індивіда, інтегрування людського колективу,

комунікативна та відтворювальна функції [1, с 30-32].

Беручи до уваги той факт, що з кінця ХХ ст. і до сьогодні народні дитячі ігри стають все менш популярними, можемо відзначити досить неприємну тенденцію. Виникає загроза поступового повного зникнення таких ігор з побуту сучасної дитини. Проте, мова в даному випадку йде не лише про засоби дитячої розваги. Зникне потужний пласт народної культури, що містить у собі нашарування традицій, досвіду, теорії та практики трудової діяльності. Тому абсолютно очевидно, що питання дитячих ігор та забав є досить важливим, і має бути детально вивченим.

Загалом проблема народних дитячих ігор відобразилась в етнографічних дослідженнях науковців другої половини ХІХ-першої половини ХХ ст. Зокрема дане питання, в контексті розгляду побуту українського народу, висвітлювалося у працях М.А. Маркевича, М.О. Максимовича, П.П. Чубинського, О.О. Потебні, М.О. Русова та ін.

Одним із перших науковців, хто детально дослідив дитячі ігри, був О.В. Терещенко. Даному питанню він присвятив 4-й том своєї праці «Быт русского народа» (1848 р.) [18]. Попри те, що автор здебільшого розглядав ігри, які були поширені серед росіян, ним висвітлено ряд забав, притаманних саме українському народові. О.В. Терещенком було здійснене досить важливе та масштабне дослідження. Проте, один із дослідників, В.П. Горленко, намагався критикувати 4-й том. Він назвав О.В. Терещенка «болтливим ученим», і стверджував, що ряд ігор зазначених ним, не є поширеним серед народу, а деякі взагалі є вигаданими автором [8, с 452]. Слід зазначити, що праця О.В. Терещенка є важливим джерелом для подальшого дослідження проблеми.

Велику кількість дитячих ігор подає нам П.П. Чубинський у 3-4 томах праці «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» (1872 та 1877 рр.) [26; 27]. Автор поряд з іграми та забавами, описує й хороводи, при цьому він наводить слова та мелодії пісень, які їх супроводжували.

Слід зазначити, що значна кількість ігор, представлених П.П. Чубинським, була зібрана в Полтавській губернії, зокрема і в Переяславському повіті, що підвищує нашій інтерес до праці.

Надзвичайно цікавою в контексті нашого дослідження є праця С.М. Ісаєвича «Малорусские народные игры окрестностей Переяслава» опублікована в збірнику «Київська старовина» (1887 р.) [8]. Він описав 67 ігор різного типу зібраних на околицях Переяслава. Автор не приховував свого здивування від наявності такого різноманіття ігор на досліджуваній ним території. Дослідник припускав, що саме існування в Переяславі духовної семінарії було цьому причиною, оскільки семінаристи і самі вигадували ігри, і приносили їх з місця свого проживання. А вже з міста ігри поширювалися на околиці [8, с. 455]. С.М. Ісаєвич одним із перших в етнографічних дослідженнях описує ігри в карти.

Велике значення має дослідження М.О. Русова [15]. В 1901 р. науковцем було здійснено етнографічну експедицію на Полтавщину. Ним було опрацьовано і представлено широкому загалу ряд ігор, розваг та веселощів зібраних у Полтавському, Зіньківському, Гадяцькому, Миргородському, Лубенському, Золотоніському, Лохвицькому повітах Полтавської губернії. Дане дослідження є найбільшим збірником дитячих ігор на Полтавщині. Автор описує близько 100-120 ігор та забав, підкріплюючи фактаж ілюстративним матеріалом. На сьогодні лише частина зібраних ним матеріалів, які висвітлюють дане питання, є опублікованою.

Питання дитячих ігор та розваг в Україні знайшло своє відображення у дослідженнях останніх років. Так, з'явилися нові студії, нариси, монографії та передруки, які розкривають дане питання [5; 6; 7; 10; 12; 13].

В даній публікації ми розглянемо ігри, що були поширені в ХХ ст. на території с. Лецьки Переяслав-Хмельницького району. Варто зазначити, що опис ігор складений зі слів респондентів, носить суб'єктивний характер і тому до нього треба підходити обережно. Опис ігор, що викладено нижче, подається у відповідності до умовної систематизації. Нами було виділено шість груп ігор класифікованих за змістом ігрової діяльності. А саме: це *рухливі ігри, ігри в карти, ігри-розваги, маніпуляційні, обрядові та словесні ігри*.

Розпочнемо розгляд з групи рухливих

ігор. Зокрема, в межах даної групи можна виділити таку підгрупу, як ігри з м'ячем. Так, однією з таких була **Гилка**. Це гра в яку грали як дівчата, так і хлопці. Назва походить від інструменту гри - гилки (пізніша назва битка), палиці (дошки) довжиною приблизно 50 см та шириною близько 8 см з розширеним кінцем для биття та другим - вужчим, для тримання. Для гри також був потрібен м'яч, котрий викачувався у долонях з коров'ячої шерсті, (30-40-і рр. ХХ ст.). Пізніше (60-70-і рр. ХХ ст.) замість саморобних користувалися фабричними: гумовими або повстяними [23; 24].

Збиралися дві команди, щонайменше по три чоловіка в кожній. В складі кожної були: матка (головний гравець команди), підматка та одинець (одинців могло бути більше ніж один, в залежності від кількості гравців). Чим вправніший був гравець, тим вище звання він мав у команді. Обидві матки визначали — «мірялися», яка команда буде «гилити», тобто бити м'яч, а яка «пастиме», тобто ловитиме м'яч у полі. Це робилося таким чином. Знаходили будь-яку ломачку, одна з маток бралася за неї рукою, починаючи з нижнього кінця. Друга матка бралася впритул до руки першої, але вище. Перша матка знову переносила свою руку вище. Друга слідом за нею — ще вище. Переможцем виходила та матка, рука якої опинялася на верхньому кінці ломачки. Її команда «гилити», а переможені «пасли».

Гра розпочиналась. Першим бити підходив одинець. Він мав право вдарити по м'ячу лише раз, оскільки в команді він був найнижчим за рангом. М'яч підкидав вгору гравець протилежної команди, а одинець в цей час намагався в нього влучити гилкою. Після удару він мав пробігти певну відстань до задалегідь визначеної межі. Завданням іншої команди було впіймати цей м'яч (у випадку якщо одинець влучив гилкою по ньому) і влучити ним в гравця, який бив, в даному випадку — одинця, до того моменту, поки він не досягнув згаданої вище межі. Якщо ж одинець не влучав по м'ячу гилкою, тоді гравець протилежної команди, який підкидав цей м'яч, мав право відразу «побити» одинця. Якщо це відбувалося, то команда програвала, і йшла «пасити» в поле. На її місце ставала інша. Якщо ж одинця не «побили», з гилкою підходив підматка. Він мав право вдарити двічі (лише в тому випадку якщо його не «поб'ють» після першого удару). Наступним підходив матка, який бив тричі. Якщо ж

нікого не вдалося «побити», то команди розпочинають нову гру на своїх попередніх місцях [20; 22; 23; 24].

В 60-70-х рр. ХХ ст., стає поширеною інша назва цієї гри - «Битки» [23; 24].

Бурда. На жаль повністю не вдалося дізнатись правила цієї гри. Проте, зі слів респондента, відомо, що грали в неї дрючками, загнутими на кінцях - ковінками. Також для гри використовували бурду - м'яч, виготовлений з гуми або дерева. Гра схожа на сучасний хокей на траві. Команд не було, могли грати і в двох. Головним завданням гри - забрати у суперника бурду і вибити в певну сторону. Хоча за твердженням респондента грали в цю гру рідко [22].

Наступна гра — **Свиня.** Грали в неї наступним чином: виривалася широка ямка круглої форми, довкола якої виривалися менші. Їх кількість залежала від кількості гравців, оскільки за кожною ямкою був закріплений гравець. У великій ямці знаходився м'ячик і гравець, який був за нею закріплений, мав ковінкою цей м'ячик загнати в маленьку ямку. Відповідно кожен з гравців намагався завадити цьому. Якщо ж вдавалося загнати м'ячик у котрусь з маленьких ямок, то той гравець, який був за нею закріплений, переходив до великої ямки, і вже тепер він мав загнати м'яча. Ковінки виготовляли з кривих гілок лози, а м'яч з каучуку [21].

Далі розглядатимуться ігри, в які грали без використання м'яча. Однією з таких була «**У червоних і білих**», як відголосок Громадянської війни. Суто хлопчача гра довоєнних років. Ділилися на дві команди по 5-6 чоловік. Одна команда мала ховатися, а інша шукати. Грали доти, доки всіх членів команди, що ховалася, не знаходили. Потім команди мінялися місцями [22].

Дрібушечки. Гра, в яку грали дівчата віком приблизно до 12 років [23]. Грали наступним чином: гурт дівчаток розбивався по двоє, партнери ставали обличчям один до одного, бралися за руки, і намагалися поставити свої ноги якнайближче одна до одної. Потім вони відхилялися корпусом назад на довжину витягнутих рук і розпочинали крутитися. При цьому вони примовляли:

Дрібу-дрібу-дрібушечки
Наїлися петрушечки
Наїлися лободи
Гшія-гиля до води [20].

Котра пара не витримувала обертання і падала додолу - вибувала з гри. Потім ті

пари, що вистояли після першого раунду, знову починали обертатися. Переможцем виходила єдина пара, яка залишалася стояти усі раунди. [24]. Гра кожного разу складалася з різної кількості раундів, в залежності від витривалості гравців. У С.М. Ісаєвича вона фігурує під назвою ріпка [8, с 479].

Баба-куца. Грали гуртом. Переважно діти дошкільного та молодшого шкільного віку. Обирали одного з гурту, використовуючи при цьому лічилки. Зокрема, в 60-х рр. ХХ ст. у с. Лецьки були поширені наступні:

Бігли коні під мостами
З золотими копитами,
Треба стати, погадати,
Що тим коням
їсти дати [20; 23].

Або:

Котилася торба
З високого горба,
А в тій торбі
Хліб-паляниця,
Кому доведеться
Той буде жмуриться [20; 22; 23].

Коли було обрано «бабу куцу», інші діти (або хтось із дорослих) зав'язували їй очі і обертали щоб збити з орієнтури. Під час обертання відбувався діалог:

- Бабо, бабо, на чому стоїш?
- На бочці.
- Що в цій бочці?
- Квас.
- Лови, бабо дурна, нас! [24].

Після сказаного гравці розбігалися. Завданням «баби» було спіймати когось із дітей, які при цьому подавали голос, дезорієнтуючи її. Гравець, якого спіймали, ставав «бабою куцою» і т.д. Переважно грали в закритих приміщеннях. Іноді за грою спостерігали дорослі [19; 20; 24].

На думку дослідників, згадана гра є залишком ритуалу присвяченого Рожаницям, який виконували вагітні жінки. Зміст його полягав у визначенні статті майбутньої дитини [28, с 231-232].

Жмурки. Грали також гуртом. За допомогою лічилки обирали того, хто буде жмуритися. За словами респондентів лічилка вимовлялася російською мовою:

Белка пригала, скакала,
На ветку не папала, а папала в
царській дом
Там сиділі за сталом,
Царь, царевичь, кароль, каралевич,
Сапожник, партной, кто ти будеш такой?
Вибірай паскарей, не задерживай добрих

і чесних людей.

Інший різновид цієї лічилки був простішим:

На залатом крильце сіделі,
Царь, царевичь, кароль, каралевичь,
Сапожник, партной, кто ти будеш
такой? [23; 24; 25].

Потім діти визначали місце (це могло бути дерево, стовп, стіна тощо), і там гравець починав жмуритися. Відбувалося це наступним чином: він закривав очі та лічив, чекаючи поки інші учасники гри поховаються. Потім він промовляв: «Раз, два, три, чотири, п'ять - я іду шукать. Хто не заховався, я не винуват». І після цього він намагався відшукати дітей, що поховались. Останні, в свою чергу, намагалися пробігти непоміченими до того місця, де спочатку гравець жмурився, і торкнувшись його говорили: «Стук за себе» чи «стук за всіх». Це означало, що цей гравець або усі гравці вийшли з гри і тому, хто шукав заново треба було жмуритися. Щоб не допустити цього, той хто жмурився контролював периметр наміченого місця і чекав, коли у котрогось з тих, хто ховався закінчиться терпіння і він захоче «стукнути». В разі виникнення такої ситуації, ті, які ховалися, могли вигукувати: «Дома каші не варить, а по городу ходит!».

Це означало тому хто жмурився, що треба шукати їх, а не підстерігати. Якщо тому, хто жмурився, все-таки щастило знайти іншого, то тоді вони вдвох бігли до заздалегідь визначеного місця. Якщо гравець, якого знайшли добігав першим, він теж виходив з гри, а якщо ні — він починав жмуритися [20; 22; 23; 24; 25].

Квач. Грали гуртом. З самого початку з гурту обирався квач. Робилося це з допомогою лічилки, або ж згадується й інший, більш архаїчний спосіб. За ним, усі учасники мали по черзі плюнути крізь складене з двох пальців коло. І той, хто плював не вдало, зачепивши пальці, ставав квачем [19]. Опис цього ж звичаю зустрічаємо в дослідженні С.М. Ісаєвича [8, с. 481].

Коли було обрано квача, безпосередньо розпочиналася гра. Квач бігав за іншими дітьми, і якщо до когось доторкався, то той ставав наступним квачем і тоді ловив інших. Проте варто згадати, що існували деякі різновиди цієї гри. Був дерев'яний, залізний, водяний, присідний і т.д. квачі [19; 24]. Особливість цих різновидів полягала в тому, що наприклад, граючи в дерев'яного квача, не можна було ловити тих гравців,

які трималися за щось дерев'яне. Вони при цьому промовляли: «Квачу, квачу, дай калачу. А я квача не боюся, та й за дерево схвачуся» [20]. Аналогічно грали й в залізний, водяний та присідний квачі - відповідно не можна було ловити тих хто тримався за залізо, стояв у калюжі чи присідав.

Респондентами була згадана гра, що носила назву «**Раю, раю не минаю**». В цю гру зазвичай грали на подвір'ї. Двоє дітей бралися за руки, і піднімаючи їх в гору, створювали прохід, імітуючи ворота. Через ці «ворота» по черзі проходили поодиночі діти. Пара, що стояла з піднятими руками, пропускала усіх, окрім останньої дитини. При цьому вони промовляли: «Раю, раю не минаю, посліdnього зоставляю». Зупинивши останнього, йому пропонували серед двох визначених слів вибрати одне (наприклад його могли запитати «дуб чи береза?»).

За кожним словом було закріплена конкретна команда. І у відповідності до того, яке слово ця дитина обирала, в таку ж команду й переходила. Але цей діалог між трьома дітьми відбувався тихо, щоб інші учасники не змогли збагнути за яким словом закріплена та чи інша команда. Потім знову через «ворота» проходили всі діти, а останнього залишали і т. д. Таким чином, відбувався розподіл учасників на дві команди.

Наступна частина гри проходила в дусі змагання. Діти з однієї команди ставали в колону за спинами один в одного, при цьому кожен міцно тримався за того, хто стояв попереду. Тоді дві такі команди ставали один на проти одного. Діти, які очолювали ці дві колони, бралися руками один за одного і намагалися перетягнути. Учасники команди, що стояли позаду, допомагали це робити, тягнучи один одного за спину. Перемагала та команда, яка змогла перетягнути іншу на свою сторону [20].

Довга лоза. Переважно хлопчача гра. Хлопці лягали на землю паралельно один до одного на відстані 2-3 кроків. Потім той, що лежав з краю, піднімався, перестрибував через тих гравців які лежали, і сам лягав з іншого краю. Тоді наступний гравець який опинився з краю повторював ці дії. І таким чином продовжувалась гра [22]. Проте існував й інший варіант цієї гри. Хлопці ставали на певній відстані один від одного, нахилившись до низу. Суть гри була подібна до попередньої: той гравець, який стояв з краю, намагався перескочити тепер вже зігнутих хлопців. Потім він ставав з іншого

краю, а свої дії розпочинав інший гравець. Таким чином гра продовжувалась [22].

У сліпого коня. Досить цікава гра, яка мало зустрічається в описах етнографів. Грала наступним чином: з гурту хлопців обирався «кінь», якому зав'язували очі, і той, хто на нього «сідав». Останньому давали в руки лозину, якою він поганяв «коня». «Вершник» на «коні» гонився за хлопцями, намагаючись вдарити їх лозиною [22].

На випередки. Одна з улюблених і поширених ігор. Учасники визначали певну дистанцію, і за певним знаком двоє гравців починали бігти. Перемагав той, хто перший пробігав цю дистанцію [22].

Гуси. Грала невизначена кількість хлопців та дівчат. Серед них обиралися матка, вовк і власне гуси. У гусей було два «города», в одному була матка, а вони в іншому. Тоді матка промовляла:

- Гиля, гуси, в поле.

Гуси виходили в поле, яке розташовувалося між «городами», і «паслися». Через певний час, матка знову промовляла:

- Гуси-гуси, додому. Вовк за горою.

- Що він робить? — запитували гуси.

- Гуску скубе.

- Яку та яку?

- Сіру, білу, волохату, біжить діти в мою хату.

Після цих слів гуси мали тікати. Вовк, в свою чергу, намагався спіймати котрусь із гусок. Гра закінчувалася, коли усі гуси були переловлені вовком [20; 25].

Варто відзначити, що дана гра є досить поширеною, хоч у с. Лецьки вона мала свої особливості. Так, С.М. Ісаєвич, описуючи дану гру (записану в Переяславському повіті), подає дещо інший діалог матки з гусками. Також після того, як всі гуси були спіймані, гра не закінчувалася. Матка йшла до вовка, розпочинала з ним розмову, а потім забирала гусей додому. Гра починалася заново [8, с 483]. М.О. Русов подає ще ширший варіант цієї гри (записаної в Харківській губернії) [15, с 201].

«В класа». Гра популярна виключно серед дівчаток 30-70-х рр. ХХ ст. і пов'язувалася з восьмикласною середньою школою. Кількість учасників була різною. Грала наступним чином. На землі креслився прямокутник, який ділився чотирма лініями на вісім клітинок. Кожна клітинка символізувала шкільний клас. Для гри був потрібен крем'ях (у 60-70-х рр. ХХ ст. замість нього користувалися металевою коробочкою з-під крему або

скляною кришечкою). В коробочку, для баласту, насипався пісок. Перший гравець кидав крем'ях у першу клітинку. Потім на одній нозі стрибав туди, намагаючись при цьому боком ступні вибити крем'ях у другу клітинку. Далі крем'ях вибивали у третій «клас» і так аж до восьмого. Пройшовши коло, той самий гравець починав наступне, кидаючи крем'ях (коробочку) вже у другу клітинку. Прострибавши першу клітинку, він потрапляв у другу і все повторював знову. Таким чином проходили усі інші «класи». Кидаючи крем'яху останню клітинку, гравець стрибав через усі сім квадратів, намагаючись не наступити на лінію, а у восьмому, боком ступні вибивав предмет за межі прямокутника. Під час вибивання крем'яха ногою чи кидання його рукою, слідкували, щоб він не виходив за межі наміченої клітинки або не потрапляв на лінію. Якщо це сталося, гравець «змилив» і поступався місцем слідувачу. Коли ж до нього знову надходила черга, він починав з того місця на якому допустив помилку. Пройшовши успішно усі вісім «класів» гравець здавав «екзамен». Вони були двох різновидів. Перший полягав у тому, щоб крем'ях вибити ступнею з першої клітинки до сьомої, по діагоналі. Далі предмет переміщали по такій схемі: 7кл.-3кл.-5кл.-4кл.-6кл.-2кл.-8кл.-за межі. Цей «екзамен» важко було виконати, тому він не набув особливої популярності, зате другий варіант був значно поширеніший з-за своєї простоти. Тут рух гравця з крем'яхом проходив слідувочою схемою: 1кл.-8кл.-7кл.-2кл.-3кл.-6кл.-5кл.-4кл.-3кл.-6кл.-7кл.-2кл.-1кл.-8кл.-за межі. На «екзамені» діяли ті ж самі правила, що й у основній грі, з єдиною різницею, що той, хто помилився, починав усе заново. Виграла та учасниця, котра проходила усі рівні гри першою [19; 20; 23; 24].

Існували ще два різновиди «класа»: «сліпий клас» та «ножнички». В першому стрибали на одній нозі через усі клітинки заплюшки. При кожному стрибку гравець вигукував слово «мак», якщо він потрапляв у потрібний квадрат спостерігачі мовчали, але коли схибив (наступав на лінію, не потрапляв у потрібну клітинку) йому відповідали: «дурак». Він гру закінчував і чекав, коли прийде його черга. У «ножничках» стрибок робився із закритими очима на одній нозі, але приземлятися потрібно було на дві, розставивши їх на ширину плечей. Слідувочий стрибок робився також на одній нозі, а приземлення на дві. Дійшовши до 4-5 клітки,

гравець розвертався у стрибку на двох ногах і зворотній шлях повторював аналогічно. Правила в цій грі схожі з «сліпим класом» [24].

Наступна група - *ігри в карти*. Загалом дані ігри були поширені більше серед дорослих, проте й діти різного віку могли в них грати. У грі завжди використовували карти, кількість яких складала 36 (тобто від шістки до туза). Назви мастей в с. Лецьки дещо відрізнялись від стандартних. Так, «хрест» називався «жир», «піка» - «вино», але «бубна» і «чирва» не мали інших назв.

Однією з найпоширеніших ігор був **Дурень**. Загалом це загально відома гра, яка збереглася і до сьогодні з усіма своїми правилами. Грالی в неї удвох і більше. Кожному гравцю роздавали по 6 карт. Інші карти, що не були роздані гравцям, зберігалися поряд. З цієї ж колоди діставали ще одну карту, за якою визначали козирну масть. Розпочиналася безпосередньо гра.

Суть гри полягала в тому, щоб примусити суперника зібрати найбільше карт, таким чином залишивши його «в дурнях». Ходити першим мав той гравець, який мав на руках найменшу козирну карту з-поміж розданих. Хід йшов на гравця, що сидів по ліву руку. Коли хід був зроблений, гравець (на якого ходили) мав відбиватися. Це означало, що йому потрібно було накрити всі карти, якими на нього ходили, старшими (наприклад, якщо на нього ходили чирвовою шісткою, то він мав її «бити» чирвовою картою старшою від шістки, або ж козирем). Інші гравці, в процесі ходу, могли підкидати карти, але тільки подібні тим, які були задіяні в конкретному ході (наприклад гравець походив на іншого дев'яткою, а той відбився королем, це означає, що інші гравці можуть підкидати лише дев'ятки та королі різних мастей). Якщо ж гравець, на якого йшов хід, не мав чим відбитися, він забирав всі карти задіяні в цьому ході собі. Тоді ж він пропускав хід. Але якщо гравець відбився, то він таким чином ходив далі. Після кожного розіграшу з колоди, що лежала поряд, гравці набирають таку кількість карт, щоб на руках їх кількість завжди складала 6 (гравець, який прийняв певну кількість карт, не набирає з колоди). Програвав той гравець, який один залишався з картами на руках [20; 22; 23; 24; 25].

Квочка. Поширена в с. Лецьки гра, в яку грають не лише дорослі, а й діти. Грالی в неї наступним чином: колоду з картами перемішують і розкладають на рівній

поверхні мастю вниз. Після цього один з гравців вибирає будь-яку з розкладених карту і перевертає її до верху мастю. Наступний гравець теж вибирає собі будь-яку карту, але якщо вона не є тієї ж масті, що й карта відкрита перед ним, він обирає іншу і т. д. Це триває доти, доки гравець не знайде карту необхідної масті (при цьому карти, які він зібрав, залишаються при ньому). Якщо ж карту необхідної масті було знайдено, гравець кладе її на раніше відкриту, й від себе зверху кладе іншу карту, будь-якої масті.

Якщо грالی в трьох чи більше, то наступний гравець повторював усі ці дії. Це триває доти, доки всі карти, що лежали вниз мастю, не будуть розібрані. Після цього гра проходила дещо по-іншому. В разі, якщо гравець не мав карти з необхідною мастю, то він мав забрати ту карту, що лежала поверх всіх інших, наступний же гравець мав або ж покласти карту з відповідною мастю і накрити її будь-якою, як це описувалося вище, або також забрати верхню карту. У кого в процесі гри не залишалося карт, той «виходив». Програвав же той, хто залишився з картами на руках [20; 22; 23; 24; 25].

С.М. Ісаєвич подає нам дещо іншу назву цієї гри - свиня [8, с 464]. Це є досить цікавим, оскільки матеріали, на які опирається дослідник, були зібрані на околицях Переяслава.

Відьма. За словами респондентів, їм не доводилося грати в цю гру, тому правила їм не відомі, проте вони стверджують, що вона була поширена в селі у 30-40-х рр. ХХ ст. [20; 22]. Ми знаходимо опис цієї гри у статті С.М. Ісаєвича. Грالی в неї наступним чином: попередньо з колоди викидали хрестову, бубнову та чирвову дами, залишаючи при цьому пікову даму, яка в даній грі і виступала відьмою. Грати могли вдвох і більше. Гра полягала в скиданні карт по парам, програвав той, у кого залишалася пікова дама, як безпарна [8, с 464-465].

П'яниця. Ця гра була не досить поширеною. Грالی в неї вдвох. Колоду карт розділяли порівну. Кожен з гравців тримав карти вниз мастю. Гра полягала в наступному: гравці одночасно мають відкривати по одній карті - чия карта виявиться вищою (масть не враховується), той і забирав свою, і чужу карту, кладучи їх під низ своєї колоди. Якщо ж обидві карти були рівнозначними по силі, кожен гравець відкривав ще по одній. Програвав той, хто залишався без карт взагалі [20; 22; 23; 24; 25].

Очко. Суто чоловіча гра, при цьому грали зазвичай на гроші [22; 24]. Кількість гравців складала від двох і більше. Спочатку робилися певні ставки. Гравцям роздавалося по дві карти. Кожна карта відповідала певній кількості очок. Так, за картами від 6 до 10 були закріплені від 6 до 10 очок відповідно, а за картами Туз, Король, Дама, Валет - 11, 4, 3, 2 очок відповідно. Гра полягала в тому, щоб зібрати таку комбінацію карт, яка б за сумою значень відповідала не більше 21 очок, в іншому випадку гравець програвав. Тому якщо гравця не задовольняла кількість очок яку він мав на руках, він набирав з колоди карти доти, доки йому не було достатньо, або ж він програвав (взявши більше ніж 21 очко). Потім таким же чином робили й інші гравці. Після цього робили певні ставки і «світили» карти. Перемагав той, хто зібрав найбільшу кількість очок в межах значення 21. Переможець забирав гроші [22].

Наступна група - *ігри-розваги*. В цю групу увійшли ігри, які не мали чітко визначених правил, і здебільшого мали завдання розважити дітей. До таких розваг відноситься і **сракань**. В цю гру переважно грали хлопці. Вона відбувалася наступним чином: один з хлопців повертався задом до інших, нахилився, спираючись при цьому на стіл. На зад він клав руку. Хтось із хлопців підходив, бив його ногою по руці, і швидко повертався до гурту. У цей час інший хлопець з гурту імітує ніби він шойно бив. Той, кого били, повинен був здогадатися, хто саме з гурту хлопців це зробив. Якщо не вгадував - били знову. Якщо ж вгадував, то він йшов до гурту, а інший хлопець (який бив, і його викрили) йшов до столу [22].

Пукалка. Одна із улюблених хлопчачих забав. Пукалку вирізали з гілки бузини довжиною 20-25 см. З її внутрішньої частини видовбували вміст, таким чином, щоб вона мала вигляд порожнистої трубочки. Також виготовляли шпінь. Робили його з палички, яка повинна була дуже щільно входити в трубку. До шпіня приєднували дерев'яну ручку, щоб його можна було вільно рухати по трубці вперед і назад.

Брали шматок вати чи тканини, змочували його і закладали у трубку з бузини (шпінь при цьому був витягнутий). Потім закладали інший шматок - він повинен гнати повітря. Вставляючи шпінь у трубку і тиснучи на нього, стріляли. Шматочок вилітав, при цьому лунав відповідний звук (від чого й пішла назва). Той, шмат, що гнав повітря, залишався в кінці

трубки. Тому закладали ще один шмат, який вже цього разу гнав повітря і т.д. Також часто стріляли зеленими ягідками бузини. Зазвичай такі пукалки використовувалися для боїв між ватагами хлопців, чи для обстрілювання ними дівчат [22].

Сцикавка. Виготовлялася так само як і пукалка. Єдина відмінність, що кінець трубки забивався цурочкою з наскрізним отвором. Виготовлявся своєрідний шприц. Цю трубочку опускали кінцем у воду, тягнули шпінь на себе, набираючи в середину воду. Тоді ж, зворотнім рухом шпіня вода вилітала на зовні [22]. У 60-70-х рр. ХХ ст., коли в жителів села масово з'явилися велосипеди, сцикавку могли виготовляти ще й з насосів [24]. У другій половині 80-х рр. ХХ ст. сцикавкою міг називатися любий предмет, яким можна було розбризкувати воду (насос, гумові чи пластмасові дитячі іграшки тощо).

Хуркало. Для гри потрібен був свинячий астрагал чи кістка з півнячої ніжки та дві нитки. У кістці робилося два отвори, через них по діагоналі пропускалися нитки. Краї ниток зв'язувалися. Круговими рухами рук, кістку разом з нитками закручували у одну сторону, а потім руки відводили в сторони. В результаті нитки по принципу пружини розкручувалися і закручувалися в протилежну сторону. При цьому кістка видавала характерний звук. Водячи руками у сторони, процес розкручування-закручування можна було продовжувати [20; 22]. Пізніше кістку у хуркалі замінив гудзик [24]

Мала куча. Одна з улюблених дитячих забав. Часто мала місце, коли під час якоїсь гри, чи поза нею, когось з дітей зненацька штовхали додолу. На нього потім під час штовханини падали й інші. Учасники гри намагалися повалити один одного вигукуючи: «Мала куча, дайте ще!». На ці слова могло збігатися ще більше дітей, які без домовленостей вступали в гру. Хто був спритніший чи сильніший від інших або кому пощастило, падав на «кучу» з самого верху останній і вважався переможцем [22; 24].

В попруги. Коли досвітки припадали на зимові святки, дівчата мали змогу долучитися до гри. Хоча, скоріше їх участь була суто формальною, головна увага зверталася на хлопців. Спочатку вибирався парубок з ременем. Якщо котромусь хлопцю подобалася дівчина, він простягав долоню, а його запитував хлопець з ременем, чи продає, чи не продає той дівчину. Якщо дівчина не продавалася, вибраний парубок бив по долоні

ремінною пряжою. Потім знову задавалося питання про продаж, і якщо відповідь була негативною, знову били. Гра тривала доти, доки той, кого били міг витримати удари. В грі випробовувалося терпіння заради коханої людини, перевірялися у такий спосіб почуття [19].

Ковзалка. Як тільки річка в селі замерзала, діти часто переносили свою ігрову діяльність саме туди. Вони розчищали лід від снігу та очерету. Ковзалися, безперечно або ж на своїх ногах (іноді босих), або ж на саморобних ковзанах (друга чверть ХХ ст.). Робили їх наступним чином: до дерев'яних брусків підбивали залізні пруті, потім в цих брусках свердлили з боків по наскрізному отвору (на носку і на п'ятці). Через них запускалися мотузки, якими і прив'язували такі ковзани до ніг [22]. Хлопчаки ковзалися на невеликих дерев'яних, збитих з дощок платформах, зі споду яких були закріплені дві паралельні залізні смужки. Відштовхувалися тільки соняшниковими стеблами з твердим стрижневим коренем [24]. Пізніше (60-90-ті рр. ХХ ст.), платформи замінилися фабричними санками, а соняшничиння саморобними дерев'яними палицями з цвяхом на кінці чи лижними кілками.

Спускатка. Ще одна дитяча зимова розвага. Полягала вона в тому, що діти шукали зручний для спускання пагорб чи крутий схил річки і з нього спускалися. Використовували для цього санки, але оскільки вони були не досить поширеними, то спускалися на гармаках. Гармак - це плоский, схожий на велику миску засіб для спускання. Його виготовляли з коров'ячого кізняка й поливали водою, для того щоб він замерзав у потрібній формі [19; 20; 22]. Цікаво що С.М. Ісаєвич, описуючи подібний засіб, називає його «ковганка» [8, с. 482]. Ковганками у Лецьках називають мілкі мисочки з прямими, короткими ручками, видовбані з суцільного шматка деревини, дно яких мало заокруглені кути. В них, за допомогою дерев'яних товчачок, товкли сало з цибулею для засмажки [20; 22]. Дійсно, «гармаки» та «ковганки» були нічим іншим, як збільшеними копіями справжніх кухонних ковганок [20; 22]. Спускалися також на дерев'яних ночвах, які брали таємно від дорослих і на шкільних портфелях [24].

Крутілка. Також зимова забава. Намагалися бавитися у дні без відлиги і там де не було промоїн. В лід забивали залізний штир, а на нього одягали колесо від воза,

намагаючись його розташувати близько до льоду. До самого колеса прикріплювали мотузками довгу лату. До вільного кінця лати прикріплювалися за допомогою мотузкисанки. З іншої сторони колеса прикріплювалася інша лата, яка виконувала функцію ручки. Крутячи ручку, діти розганяли санки довкола забитого штиря. Так веселилися. Проте, зазначимо, що ця розвага була певною мірою небезпечною: часто санки відривалися від лати, і діти могли отримувати незначні тілесні ушкодження або потрапляти у промоїни на льоду [20; 22; 23; 24]. Цю гру одному з авторів довелося кілька разів спостерігати в селі протягом першої половини 90-х рр. ХХ ст.

Подушку гнуть. Коли на річці з'являвся лід, здатний хоча б мінімально витримати вагу людини, гурт хлопців та дівчат шикувався в ряд, беручись за руки і починав швидко йти чи бігти по ньому. Під вагою йдучих, лід тріщав і прогинався, а попереду, піднімався горбом. Слід зазначити, що для цієї гри вибиралася мілководна ділянка ріки [20; 22]. С.М. Ісаєвич також згадує цю гру під назвою «репалка» [8, с. 482].

Група *маніпуляційні ігри*, вміщує ігри, в основі яких закладена діяльність з конкретними предметами, яка вимагає певного уміння та майстерності. Однією з таких є **крем'яхи**. На Україні зустрічаються й інші варіанти назви гри - креймахи, креймашки, креймашки, креймешки, креймушки [3, с. 38; 9, с. 32; 15, с. 207; 18, с. 43]. Досить давня гра, судячи з етнографічних джерел, в кожному українському селі мала своєрідну та різноманітну кількість конкурсів, які зазвичай залежали від фантазії і вправності гравців [3, с. 38; 15, с. 208; 18, с. 41-42]. В Лецьках у цю гру грали ще діти 20-30-х рр. ХХ ст. В післявоєнні роки вона зникає. Діти народжені у другій половині 40-х рр. ХХ ст. у неї вже не грали.

Гра була суто дівочою і хлопці в ній участі не брали. За спогадами, гра мала кілька етапів, однак зафіксувати всі з них не вдалося. Грало кілька гравців. На першому етапі перший гравець сідав долі, розкладав комплект крем'яхів з якого відбирав два. Один з них клався поруч, інший підкидався вгору. Доки підкинута крем'ях не впав, гравець хапав того, що поруч і цією ж рукою ловив той, що падав зверху. Другий етап такий самий як і перший, але клалося вже два крем'яхи. На третьому - три, і так далі, в залежності від того, яка кількість крем'яхів знаходилася у комплекті. Якщо ірavecь не зміг упоратися із

завданням, тобто «змилив» у тому чи іншому турі, він закінчував гру. Після нього в гру вступав наступний гравець, а потім інший, по черзі [20].

Під час археологічних розвідок у Лецьках зібрана колекція з 28 крем'яків на правому березі р. Броварка (місцева назва Супротивка), поруч з ур. Переходенка (рис. 1, 1-27). Більшість з них має округлу, рідше підовальну чи підпрямокутну форму. Краї крем'яків переважно оброблені шліфуванням, однак зустрічаються й без нього. Крем'яки виготовлені із стінок і донець горщиків, стінок полив'яних мисок та кахлів. На більшості крем'яків залишилися орнаменти, або полив'яне покриття. Діаметр крем'яків коливається в межах 1,8-3,6 см. Значну частку серед них становлять крем'яки виготовлені з уламків посуду і кахлів ХІХ-першої половини ХХ ст. (рис. 1, 1-3, 7, 11, 15-20; 22-26), меншу за чисельністю групу складають крем'яки, виготовлені з стінок посуду ХVІІІ ст. (рис. 1, 4-6, 8-10, 12, 14, 21, 27), один екземпляр масивного крем'яка, виготовленого із стінки ліпного горщика київської культури (рис. 1, 13). Важко визначити точне датування предметів, оскільки це підйомний матеріал. Не виключається можливість використання дітьми ХІХ-ХХ ст. уламків давнього посуду для виготовлення крем'яків, за браком черепків сучасного їм посуду.

Археологічно крем'яки відомі із закритих комплексів Полтави початку-середини ХVІІІ ст., а також із культурного шару цього ж часу [4, с. 106; 14, с. 34, 35, рис.11, 5, 6; с.52, 53, рис.33, 4-8, рис. 36, 5; с. 59, 57, рис. 38, 1; с. 75, 76, рис. 66, 3-5, рис. 89, 3; с. 79, 84, рис. 68, 9, 10; с. 94, 95, рис. 80, 7-14, рис.83]. Вони також відомі серед археологічних матеріалів ранньомодерних поселень Полтавщини, Черкащини, Донеччини, кілька сот крем'яків знайдено під час археологічних досліджень Богородицької фортеці ХVІІ-ХVІІІ ст. на Дніпропетровщині [3 с. 38; 4, с. 106, 107; ІІ, с. 104, 105, рис.4, 5]. На Переяславщині крем'яки також знайдено в с. Вінниці, ур. Загребелля (рис. 1, 37), с. Виповзки, ур. Вакуловщина (рис. 1, 35), с. Сомкова Долина, ур. Писаршина левада (рис. 1, 39), с. Капустинці, ур. Кругляк (рис. 1, 36), на території радгоспу «Переяславський» у околицях.Переяслав-Хмельницького(рис. 1, 38), на місці колишнього с. Натягайлівка (рис. 1, 28-34). Вінинський крем'як, знайдений на площі багатшарової археологічної пам'ятки, було помилково ототожнено із заготовкою

для прясличка [16, с. 64].

Колодка (Колодій). Дослідники подають нам й інші назви цієї гри, зокрема школуб, ген-ген, генхало [8, с. 474; 15, с. 194]. Грала суто хлопці. Основним засобом гри був ніж-колодач. Кожен з хлопців по черзі мав різними способами кинути ніж таким чином, щоб він застряг у землю. Перед грою домовлялися, які «фігури» будуть використовувати у грі (кидати вперед рукою, з голови, з плеча, з долоні вгору, від шиї назад через плече тощо) [22; 24]. Якщо хтось з гравців не зумів загнати ножа в землю, то розпочинав гру інший. Програвав той, хто не зумів виконати усі фігури. За твердженням респондента, на цьому гра закінчувалася [22]. Хоч в інших дослідженнях знаходимо відомості про те, що з гравцем котрий програв, відбувалися певні дії [8, с. 474; 15, с. 194].

Шкандибки. Для гри використовували недовгу, пружну ломачку, зігнуту дугою. Кожен з гравців мав свою і по черзі кидав палицю нижнім кінцем об землю таким чином, щоб вона пішла колесом, тобто «зашкандибала». Перед головним кидком, гравець робив серію ударів палицею об землю, щоб надати їй достатньої кінетичної енергії. Потім рахували скільки в кожного гравця палиця зробила обертів. На цьому, за словами респондента, гра закінчувалась [20; 22]. У дослідженні С.М. Ісаєвича, шкандибки окрім однакової назви не мали нічого спільного з вище зазначеною грою. Зате до лецьківських шкандибок надзвичайно близька гра «шкареберт» [8, с. 476].

Цурка. Загалом гра є досить давньою. Зокрема В.Л. Маслійчук, спираючись на матеріали Державного архіву Харківської області, зазначає, що згадки про дану гру датуються 1786 р. [10, с. 74]. Перед початком гри ділилися на дві команди. Виривали ямку і в неї клали дві дерев'яні цурки (20-30 см.). В гравців були палиці, які вони використовували в грі. На певній відстані від ямки виставлялися інші палички. Перший гравець підходив до ямки, бив палицею по одній цурці так, щоб підлетіла у повітря інша, і вже потім по ній гравець своєю палицею мав ударити таким чином, щоб цією цуркою збити, ті що стояли попереду [21]. Якщо гравцю не вдавалося підбити цурку чи влучити по ній палицею, до ямки підходив гравець з іншої команди. Більше відомостей про цю гру зібрати не вдалося. Очевидно вона мала своє продовження. Про це ми можемо говорити спираючись на матеріали з досліджень О.В.

Терещенка, С.М. Ісаєвича, М.О. Русова [8, с. 473; 15, с. 192-193; 18, с. 66; 21; 22].

Дротики. Гра популярна серед дівчат 1960-х рр. Кількість гравців коливалася від двох і більше. Для гри використовували шматки алюмінієвого дроту різної довжини. Але кожен дротик мав різну форму, оскільки кінці кожного були закручені по-різному. Кожен дротик, в силу складності своєї форми, відповідав певній кількості очок. Грала наступним чином: всі дротики перемішували між собою і клали на землю. Гравець брав один дротик, і ним намагався витягнути інший з купи, таким чином, щоб не зачепити інші. Тягнули по черзі. В кінці гри рахували кількість очок в кожного гравця, по витягнутих дротиках [23].

Обрядові ігри були прив'язанні до конкретного календарного чи сімейно-побутового обряду. В нашому випадку, до цієї групи відноситься лише одна гра - «**В моцака**» або «**Навбитки**». Гра дорослих та дітей під час свята Великодня. Але серед останніх вона набула великої популярності, оскільки окрім розваги давала можливість виграти додаткову їжу. Це було актуальним для 30-початку 50-х рр. ХХ ст. Пізніше, з покращенням умов життя, у цьому аспекті поступово відпала, залишилася тільки гра. Під час сніданку крашанки ділилися порівну між дітьми в сім'ї. Поснідавши, діти захопивши з собою крашанки, виходили на вулицю, шукаючи партнерів для гри. Грати могли двоє й більше гравців. Кожен вибирав собі супротивника. Сформована таким чином пара домовлялася між собою, хто буде першим бити, а хто оборонятиметься. Для гри в яйці використовувалися двоє кінців: загострений і звужений - носок, та тупий і округлий - гузка. Крашанками билися носком об носок, гузкою об гузку. Чіткого визначення послідовності ударів серед гравців не спостерігалось: один гравець міг бити двічі, а міг почерзі. Виграв той, хто своїм «моцаком» розбивав крашанки (які потім і забирав) своїх супротивників з обох боків. [20; 22; 23; 25]. Серед хлопців знаходилися й кмітливі, які брали сире яйце, проколювали його голкою чи шпилькою з боків і ретельно видували вміст. Потім діставали шматочки бджолиного воску, скручували їх в долонях у стьожки і запихали у отвори. Набивши пусте яйце достатньою кількістю воску, його нагрівали у гарячій воді і разом з тим повертали. В результаті віск тонким шаром покривав внутрішню оболонку яйця, скупчуючись на носку та гузці, оскільки на ці кінці припадала максимальна сила

ударів. Такий виріб був набагато твердішим від вареного яйця, звався вошанкою і вміло камуфлювався під звичайну великодню крашанку. Непереливки було тому, кого викривали з такою вошанкою [20; 22]. Ця гра виявилася стійкою до часу і нею забавляються й сьогодні жителі села за святковим столом.

До *словесних ігор* можемо віднести лише одну - «**Глухий телефон**». Дана гра була поширеною на вечорницях у 30-40-х рр. ХХ ст. Учасниками її були як хлопці, так і дівчата. Грала наступним чином: сідали в ряд, хтось з підлітків підходив до першого в ряду, і тихо казав йому якесь слово. Той повинен був тихо переказати це слово іншому і так відбувалося аж до самого кінця ряду. Потім останній вголос називав слово, яке до нього дійшло. За твердженням респондентів, часто до кінця воно доходило у «перекрученому» стані. Інколи хтось з гравців навмисно його спотворював. Тоді ж розбирали хто з учасників неправильно переказав початкове слово. Коли такого було знайдено, його примушували робити кумедні речі: закукурікати, заспівати, танцювати і т.д. [20; 22].

Загалом, розглянувши вище зазначені дитячі ігри, відзначаємо, що значна їх частина в своїй основі має ситуації з дорослого життя. Дитина граючись, не тільки розвивалася фізично та розумово, а й засвоювала найпростіші елементи трудової діяльності та усвідомлювала найпростіші життєві істини. Таким чином, через гру діти поступово адаптувалася до дорослого життя, відбувався процес соціалізації.

Розглядаючи досліджуваний період, ми виявили досить негативну тенденцію для народних ігор. Фактично з початку ХХ ст. і до його кінця, вони серед дітей різного віку ставали все менш популярними. Кожне нове покоління переймало все менше й менше народних ігор, і сьогодні це призвело до того, що вони майже повністю зникли. З різноманіття ігор, описаних С.М. Ісаєвичем, значна частина не дійшла навіть до початку досліджуваного періоду. А деякі з них дійшли у дещо видозміненому вигляді. Такі давні ігри як крем'яхи, цурка, бурда зникли назавжди протягом 30-40-х рр. ХХ ст., але виникали нові: «у червоних і білих», «у класа», «дротики». Однією з причин, як не дивно, була діяльність звичайної радянської школи, яка прищеплювала ігри іншого типу (футбол, волейбол, перетягування канату, «у вожатого» тощо), різноманітні гуртки. Як зазначали самі респонденти, це забирало у дітей вільний час, який би вони могли присвятити традиційним

іграм та забавам.

Annotation

The attempt of description and systematization of folk games widespread in village of Letsky of Pereyaslav-Khmelnytskyi district during 30-70 of XX century is realized in the article. On the basis of study of sources it was succeeded to find out the process of disappearance or modification of folk games from the end of XIX century to 70 of XX century.*

Key words: *the village of Letsky, children, games, funs.*

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Байбурин А.К. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов. - СПб.: Наука, 1993. - 132 с.
2. Бернштам Т. Молодость в символизме переходных обрядов восточных славян: учение и опыт церкви в народном христианстве. — СПб.: Петербургское востоковедение, 2000. - 400 с.
3. Гавриш П., Гейко А. Застосування оброблених уламків глиняного посуду доби пізньої бронзи-раннього заліза (за матеріалами Більського городища). // Український керамологічний журнал. - № 1. - 2004. - С. 37-44.
4. Гейко А. Крем'яхи XVII-XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. - К., 2009. - Вип.18. - С. 106-109.
5. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу/ М.Грушевський. К.: Либідь, 2006. - 256 с.
6. Дзига: Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги / Композиція П. Черемського; Укладачі: В. Семеренський, П. Черемський. - Х.: Друк, 1999. - 528 с.
7. Дитинство і народна культура Слобожанщини. Матеріали фольклорно-етнографічних експедицій 1992-2000 років. - Харків, 2000. - 152 с.
8. Исаевич С.Н. Малорусские народные игры окрестностей Переяслава (предисл. Горленко В.П.) // Киевская старовина. - 1887. - Т. XVIII - №6-7. - С. 451-486.
9. Квитка-Основьяненко Г.Ф. Пан Халявский // Повести. - К.: Радянський письменник, 1954. - 592с.
10. Маслійчук В. Деякі відомості про ігри та іграшки для дітей у Слобідській та лівобережній Україні в другій половині XVIII століття // Народна творчість та етнографія. — К., 2010. - № 6. - С. 72-76.
11. Мирошніченко В. Характеристика керамического комплекса поселений Среднего течения Северского Донца (XVII-XVIII ст.). // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. - К., 2009. - Вип. 18. - С.98-106.
12. Найден О. Українська народна іграшка. Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. - К.: АртЕк, 1999. - 256 с.
13. Народна культура українців: життєвий цикл людини: іст.-етнол. дослідж.: у 5 т. / Науковий редактор М.В. Гримич - К.: Дуліби, 2008. - Т. 1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. - 400 с.
14. Пуголовок Ю.О., Калачник Э.С. Дослідження Полтавської фортеці: Старе місто. - К., Полтава, 2009. - Вип.18. - 132 с.
15. Русов М. Игры детей в Полтавщине // Народна культура українців: життєвий цикл людини. - Т. 1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. - К.: Дуліби, 2008. - С. 190-213
16. Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1979 г. // НА ИА НАНУ. - 1979/119. - 79 с.
17. Тайлор Э.Б. Миф и обряд в первобытной культуре. - Смоленск: Русич, 2000. - 624 с.
18. Терещенко О. Быт русского народа. - СПб.: Типография военно-учебных заведений, 1848. - Т.4. - 335 с.
19. Усні свідчення жительки с. Лецьки Набок Ольги Федорівни (1944 р.н.).
20. Усні свідчення жительки с. Лецьки Ткаченко Єлизавети Іванівни (1925 р.н.).
21. Усні свідчення жителя с Лецьки Тимченко Івана Олексійовича (1939 р. н.).
22. Усні свідчення жителя с Лецьки Ткаченко Василя Павловича (1927 р.н.).
23. Усні свідчення уродженки с. Лецьки Вовкодав Наталі! Василівни (1958 р.н.).
24. Усні свідчення уродженки с. Лецьки Дем'яненко Валентини Василівни (1961 р. н.).
25. Усні свідчення уродженки с Лецьки Юрченко Ольги Василівни (1948 р.н.).
26. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: Материалы и исследования. — СПб., 1872. — Т.3. — 486 с.
27. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: Материалы и исследования. — СПб., 1877. — Т.4. — 714 с.
28. Щепінська С.А. Народні ігри та забави Середньої Наддніпрянщини (весняний та зеленонедільний цикл). // Переяславська земля і духовний світ людини. — Київ-Переяслав-Хмельницький, 1998. - С. 231-235.

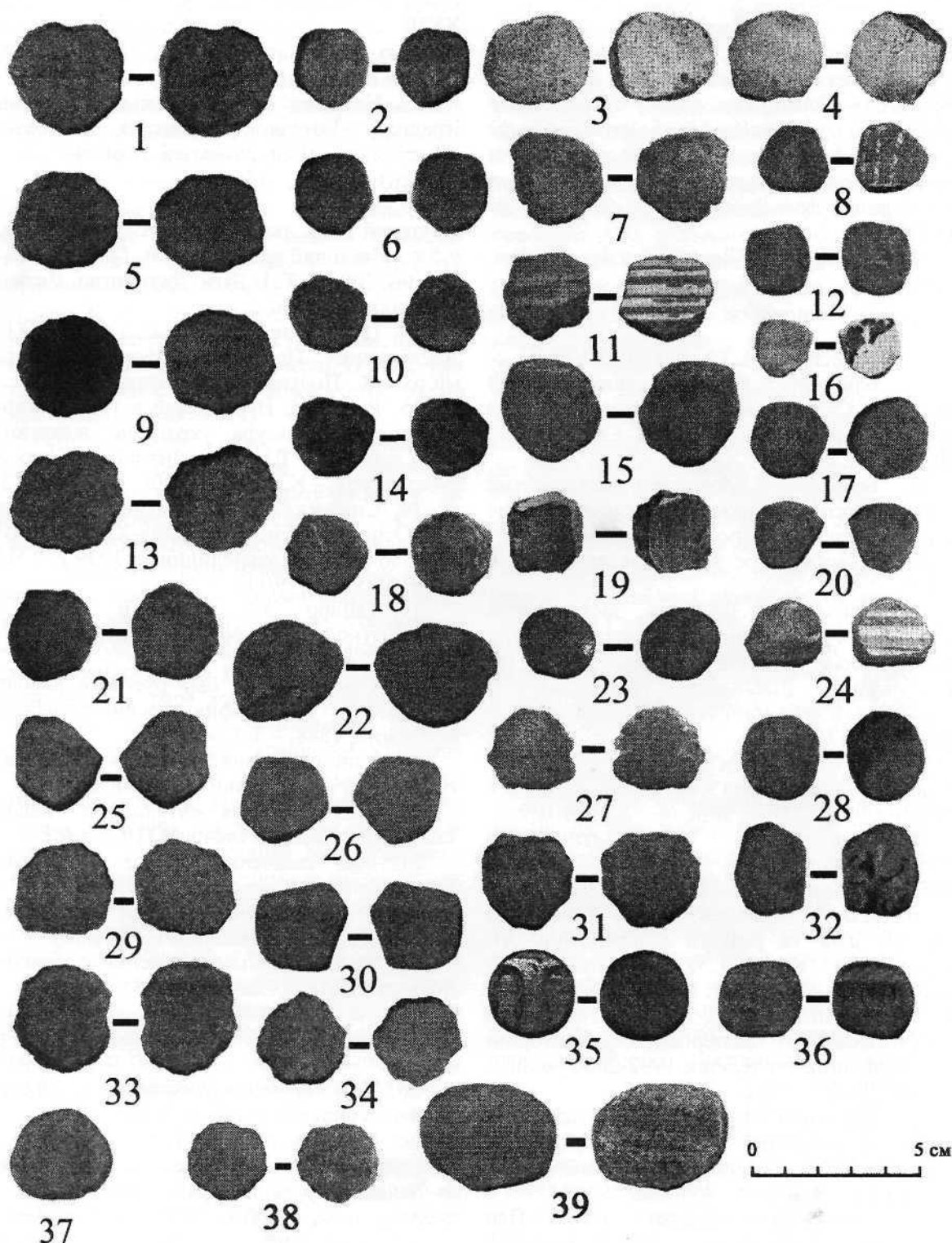

Рис. 1. Крем'яхи: 1-27 — с. Лецьки, ур. Переходенка; 28-34 — колишнє с. Натягайлівка (південно-західна частина); 35 — с. Виповзки, ур. Вакуловщина; 36 — с. Капустянці, ур. Кругляк; 37 — с. Віненці, ур. Загребеля; 38 — м. Переяслав-Хмельницький, р-п «Переяславський»; 39.— с. Сомкова Долина, ур. Писаршина Левада.

ЗМІСТ

II-га науково-практична етнографічна конференція «Середня Наддніпрянщина: матеріальна і духовна культура»

- БАСИСТА Н. ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ КАНІВЩИНИ**———4
- БЕЛЬКО О. СПРИЯННЯ ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА У ПРОВЕДЕННІ ПОВІТОВИХ ВИСТАВОК НАПРИКІНЦІ ХІХ - ПОЧ. ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДАХ ГОНЧАРСТВА)**———9
- БЛАЖКО Ю. НАСТІЛЬНИКИ З ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ ЗАПОВІДНИКА «ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ»**———14
- БОВА І. ОСОБЛИВОСТІ ТРАДИЦІЙНОГО ОЗЕЛЕНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СЕЛЯНСЬКОЇ САДИБИ У СЕРЕДНІЙ НАДДНІПРЯНЩИНІ КІНЦЯ ХІХ СТ. - ПОЧ. ХХ СТ.**———18
- БОНДАРЕНКО М. ВЕРХНІЙ ХУТРОВИЙ ОДЯГ В ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ НАРОДНОГО ОДЯГУ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНІ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**———24
- БУЗЯН Г., ТЕТЕРЯ Д. ДО ПИТАННЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЖИТЛАКІНЦЯ ХУИ СТ. - СЕРЕДИНИ ХУЛІ СТ. В МУЗЕЇ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНІ ШЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»**———29
- ВЕРГОВСЬКА М. ТРАДИЦІЙНЕ НАРОДНЕ БУДІВНИЦТВО КИЇВЩИНИ ЗА ПАМ'ЯТКАМИ НМНАП УКРАЇНИ**———40
- ВЕРГОВСЬКИЙ С. ГЕНЕЗА ПІДВОДОК БУДІВЕЛЬ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНІ Й ПОЛІССЯ ТА ЇХ САКРАЛЬНА МОТИВАЦІЯ** ———43
- ВОВКОДАВ А., ЮРЧЕНКО О. НАРОДНІ ІГРИ 30-70 РР. ХХ СТ. ЖИТЕЛІВ С. ЛЕЦЬКИ**———49
- ВОВКОДАВ С. РЕКОНСТРУКЦІЯ ДАВНЬОГО ЛАНДШАФТУ БАСЕЙНУ РІЧКИ БРОВАРКИ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ**———61
- ГРОМОВА О. ВЕСІЛЬНО-ПЕРЕЗВ'ЯНСЬКА ОБРЯДОВІСТЬ НА СЕРЕДНІЙ НАДДНІПРЯНЩИНІ** ———65
- ГРУДЕВИЧ Т. ЗНАРЯДДЯ ОБРОБІТКУ ШКІРИ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ, КІН. ХІХ - ПОЧ. ХХ СТ. (на матеріалах фондової колекції НІЕЗ « Переяслав»)**———71
- ГУБОЧКІН М. ТВОРЧІСТЬ НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА І.М. ШУЛЬГИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ С. КРОПИВНИ НА ЗОЛОТОНІЩИНІ**———75
- ДЕНИСЮК І. ЗБЕРЕЖЕННЯ СВІТУ ТРАДИЦІЙНИХ РОСЛИН В НАЦІОНАЛЬНОМУ МУЗЕЇ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ УКРАЇНИ**———79
- ДУНАЙНА І., МУЗИКА Т. ТРАДИЦІЙНИЙ ФІГУРНИЙ ПОСУД З ГЛИНИ ЗООНТРОПОМОРФНОГО ХАРАКТЕРУ В ЗБІРЦІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ». КАТАЛОГ**———84
- ЖАМ О., КОЗІЙ Г. ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНІ (за матеріалами епістолярної спадщини краєзнавця Є.Ф. Іщенко)**———92
- ЗАЙКА Н., КУЧЕРЕНКО І. СОРОМІЦЬКІ ПІСНІ У ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВІСТІ (за етнографічними дослідженнями на Переяславщині, Черкащині та Київському Поліссі другої половини ХХ ст.)**———98

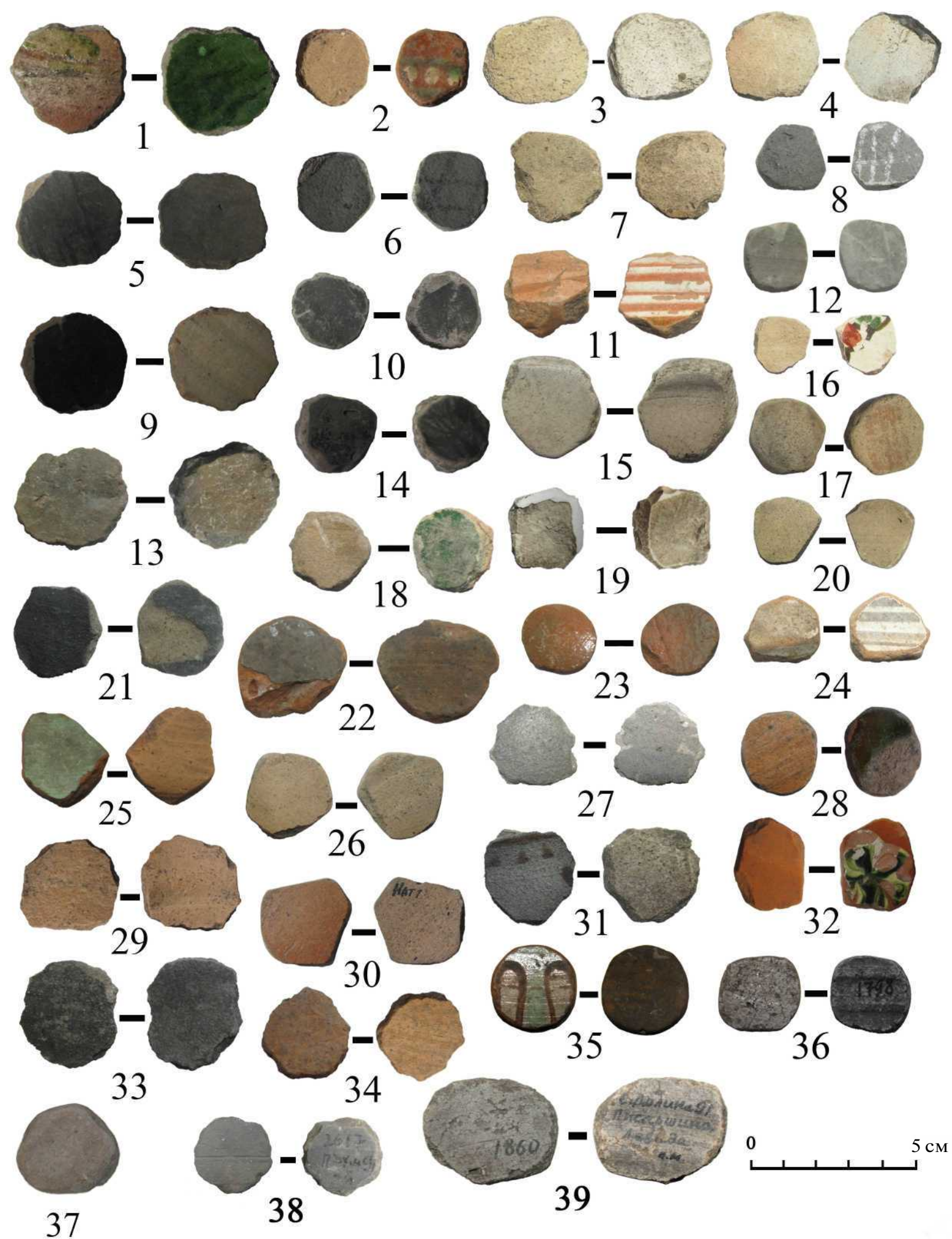

Рис. 1. Крем'яхи: 1-27 — с. Лещьки, ур. Переходенка; 28-34 — колишнє с. Натягайлівка (південно-західна частина); 35 — с. Виповзки, ур. Вакулівщина; 36 — с. Капустинці, ур. Кругляк; 37 — с. Віненці, ур. Загребелля; 38 — м. Переяслав-Хмельницький, р-п «Переяславський»; 39.— с. Сомкова Долина, ур. Писаршина Левада.